

Др Станимир Фемпл

О КРИТИЦИ РЕЛИГИЈЕ

У чланку Б. Шушњића (Култура бр. 13—14, Београд 1971) наводи се следеће. „Свака озбиљна критика религије мора да води рачуна о основним димензијама религије: емоционалној, обредној, рационалној, искуственој, моралној и функционалној. Са научног становишта, критика религије односи се искључиво на рационалну димензију и (чини се да) не погађа осталих пет димензија”. У том чланку постављају се, између осталог, и питања да ли су границе научног разума у исто време границе људског ума? Да ли је научна рационалност једина могућа рационалност? Да ли је искуство науке једино могуће искуство? Наводи се и то да су научне истине увек непотпуне и релативне.

Циљ овога приказа је да испита саму рационалну димензију којом се наука служи у својој критици религије. Критичар ће бити у праву да оповргне тврђења религије ако на основу својих аргумената докаже неистинитост религијских тврђења. Али је при томе важно да аргументи критичара буду истинити, јер, ако то није случај, ако се може сумњати у истинитост тих аргумената, критика религије не може бити оправдана.

Погледајмо на заснивање неке екзактне науке, рецимо математике или физике. Те науке полази, најпре, од извесног броја недефинисаних појмова. Тако на пример у математици су ти недефинисани појмови: тачка, права, раван. Ови појмови се не могу свести на простије појмове и стога не могу бити дефинисани. У физици се лично чини са простором, временом и материјом. По Канту, простор није никакав емпирички појам који би се могао извести из спољашњег искуства. Он је неопходна претстава, а *priori*, која служи као основ свим спољним интуицијама. То исто важи и за време. Што се тиче материје, старије физике су давале неке дефиниције, али се увидело да је материја по својој унутарњој структури исто тако непојмива као простор и време. У једном уџбенику теоријске физике (В. Жардецки: Основи теоријске физике, Београд 1941.) каже се: Разлог што немамо дефинитиван погледа на структуру материје лежи у томе што желимо и сувише дубоко да продремо у тајне природе. Један наш научник Андрија Мохоровичић који је дошао на светски глас својим геофизичким истражи-

вањима и за кога амерички научник Ројтердал каже да у једном тамошњем листу: »One of Europe's most brilliant mathematicians«, тврди да је материја у својој последњој консеквенци грађена од честица светлости — фотона — и да је спириритуалног карактера.

У заснивању науке првобитно се дакле морају прихватити извесни појмови који су на изглед за ум прихвативи, али који могу да постану врло мрачни ако се тражи да се они дефинишу. Један бечки професор анатомије рекао је на свом предавању: „Припростом човеку све је јасно. Мом колеги, физиологу је и ход људски милион проблема“.

Недефинисани, примарни појам, мора бити доживљен.

После недефинисаних појмова у заснивању науке дају се аксиоми (постулати) за ту науку. Раније се аксиом дефинисао као исказ који се непосредно сазнаје као истинит па стога нити је могуће, а нити потребно доказивати његову истинитост, тј. изводити из става за које се зна да су истинити. Тако је у Еуклидовој геометрији било познато пет постулата. Један, на пример, гласи да се кроз две тачке може положити само једна права линија. Хилберт, који је хтео да потпуно ригурозно заснује геометрију, морао је увести 20 постулата. Еуклидови аксиоми, па и Хилбертови, су врло очигледни. Међутим, аксиоми физике нису толико очигледни, на пример принцип једнакости акције и реакције. А шта да се каже о Хајгенсовом принципу у таласној теорији: Сваки делић медијума у којем се распростире талас постаје средиште из којег се шири нови елементарни талас при чему се сви овакви таласи суперпонују у нови резултантни талас који је обвојница фамилије елементарних таласа? Или о Боровом аксиому из физике: Производ из периферије кружне путање електрона и његове количине кретања једнак је целобројној множини Планкове константе?

Постављање оваквих аксиома у заснивању неке науке показало се неопходним за објашњење низа других појава. Што је већи број појава чије се објашњење може дедуцирати на основу постављених аксиома, наука прихвата те аксиоме не залазећи више у њихову истинитост. Она их узима а priori за истините. Имамо дакле сличну ситуацију као код недефинисаних појмова. Тек ако би се при некој новој појави показало да се не добија задовољавајуће објашњење на основу постојећих аксиома, а то се често дешавало, наука одбацује такве аксиоме и поставља нове, на основу којих ће се објаснити не само све дотадашње појаве, него и ова нова појава. Један пример нека ово илуструје. Њутн је схватао природу светлости као неку емисију светлосних делића. То је корпускуларна теорија. Са њом се могло објаснити одбијање светлости, преламање светлости, двојно преламање и (донекле) дисперзија. Но већ појава интерференције стајала је ван оквира корпускуларне теорије. У појави интерференције светлости видело се да се слагањем двеју светлости не добија увек јача светлост већ се појављују и тамна места. Тада је прихваћена таласна теорија светлости. Светлост је таласање етра. Могуће је да се код слагања двеју светлости поклопе таласни брег једног светлосног зрака са таласном долином другог. Резултат тога је да ће на тим местима делићи етра остати у

миру тј. појавиће се мрачна места. Пошто се таласном теоријом могло објаснити и малочас поменуће појаве одбијања и др., одбачена је корпускуларна теорија као „неистинита”. Но када се у току развоја физике наишло на појаве зрачења, на фотоелектрични ефект, настале су нове тешкоће при објашњавању ових појава помоћу таласне теорије. Тада се дошло до квантне теорије и до закључка о некој врсти дуализма у природи светлости. Светлост се у извесним појавама испољава као талас, у другим као рој честица.

Речено је да се аксиоми морају унапред узимати као истинити ставови. Данас се у екзактним наукама с разлогом може питати, шта је критеријум за истинитост, Пре свега, јасно је да ако би неки аксиом или став долазио у противречност са другим постојећим аксиомима те науке, он би се одбацио као неистинит. Но у свакој науци обично постоји не један, него скуп аксиома. Може се сада замислити да се из тог скупа избаци један аксиом. То је могуће јер аксиоми морају бити независни један од другог (иначе би један аксиом био последица другог па се не би третирао као аксиом). Добио би се један систем са мањим бројем аксиома. Ако је и такав систем консистентан, настала је нова наука са мањим бројем аксиома. Еклатантан пример имамо у геометрији. Постоје неколико геометрија: Еуклидова, Лобачевскова, Бољајева, Риманова. Свака је у себи непротивречна, па се намеће питање која је од њих истинита. Но, никако није лако проверити истинитост тих геометрија. У еуклидској геометрији важи на пример став да је збир углова у троуглу 180° . У Лобачевској то не важи. Гаус је показао да када бисмо мерили углове у троуглу коме је основа пречник Земљине путање око Сунца (око 300 милиона километара), а треће теме звезда Сиријус (око 8,5 светлосних година), у збиру углова тога троугла начинили бисмо већу грешку која долази од несавршености наших мерних инструмената, него што је само одступање тога збира од 180° . Данас се у математици могу исконструисати разне алгебре које су све непротивречне и могу егзистирати једна поред друге. Бертран Расел каже за математику: „Чиста математика се искључиво састоји од тврђења да ако је један став за неку ствар истинит, тада је неки други став исто тако истинит”. Суштина је дакле у томе да се не дискутује да ли је први став стварно истинит и да се не помиње шта је то за шта се претпоставља да је истинито. Важна је само импликација „ако — онда”.

Наука не даје одговор о истинитости неког аксиома, него само о консистентности система својих аксиома.

Изгледа да осећање о постојању само једне истине није ствар само разума, већ да она лежи негде дубље. Није вероватно да је Христос, дошавши да сведочи истину, мислио на неколико паралелних истина, него на једну, апсолутну истину.

Врло је важно водити рачуна и о језику којим објашњавамо. За сваку теорију потребно је наћи одговарајући језик. Наиме, пре него што се развила нека теорија, постојали су у језику термини који би евентуално послужили у развоју саме теорије. Затим се језик повезује с развојем теорије, а при томе се узимају у обзир нове синтезе и нов начин повезивања појмова. На тај начин постаје

нови језик који одговара новосхваћеним феноменима. Непознавање или непостојање таквог језика стварало би непремостиве тешкоће научницима. Стари језик се не да применити на нове појаве. Тако на пример када у нашем језику изрекнемо реч „случај“, тада не очекујемо никакву условљеност. Међутим, у рачуну вероватноће случајна појава се дефинише као она којој нисмо могли утврдити услове под којима је она настала (рецимо код бацања новца, пад на једну страну свакако је условљен покретом моје руке, али нисам у стању да одредим резултат дејства тога покрета). Рачун вероватноће врло успешно оперише са случајним појавама те врсте, тако да се у том новом језику говори и „о закону случаја“.

Језик еуклидске геометрије не одговара заснивању опште теорије релативитета, а језик класичне физике није подесан за квантну физику, јер се његовом употребом не би могли описати квантни феномени. У класичној физици су уобичајене просторно-временске претставе нашег искуства док се у квантној физици ради о феноменима које не можемо ни директно видети ни опипати (П. Мителштат: Језик физике).

Требало би да наука, анализирајући религију, усвоји један нови језик као што она чини када треба да објасни неки нови за њу интересантан феномен. Никако не треба мислити да би јој језик Еванђеља био од штете. У екзактној науци уобичајена је тежња да све буде у броју и мери. Но оваквим језиком не би се могла објаснити љубав према ближњем. Јер, ако из чаше сипам воду, биће је мање у чаши. Али ако укажем љубав према ближњем, имаћу је више у себи. Љубав не подлежи квантитативним законима, а без ње би нам био угрожен живот. Служећи се новим језиком не би било фрапантно тврђење да на другим небеским телима нема живих бића ако се Христос појавио само на Земљи. Уосталом, совјетски научник Јосиф Шкловски долази до закључка да на основу чињеница којима располаже савремена наука, отпада могућност постојања суперцивилизације не само у пределима наше галаксије, него и у другим свемирским просторима. „Ако не у читаво мсвиру, сигурно смо у нашој галаксији, па чак и у локалној групи галаксија, једини. Сазнање о нашој усамљености у свемиру има огроман морално-политички значај за човечанство“. (у часопису „Вопроси философији“).

Увођењем новог језика, не би се дух схватао материјално, већ материја продуховљено.

И за критику религије би требало увести нови језик.

Summary

Dr. Stanimir Fempl

ON CRITICISM OF RELIGION

Usually the religion is criticised exclusively from the rational point of view. However, the religion has not only a rational dimension but also an existential, emotional, ritual and moral dimensions.

One of Europe's most brilliant mathematicians Reuterdahl, said among others, that the matter basically is formed from particles of light (photons), which means that it is of a spiritual character.

The serious and honest criticism of religion from the scientific point of view requires a new adequate language, fit for the specific purpose. It is well known that the science does not intend to prove the truthfulness of the axioms but cares only about the consistency of the system of the axioms.

It seems as if the feeling of the existence of one truth is not the matter exclusively of our reason, but it lies much deeper in us. Christ, having come to witness about truth did not mean that there are several parallel truths, but only one Truth.

The development of science requires a new language. The language of Euclidian geometry could not serve for the theory of relativity, as the language of the classical physics could not produce the quantum theory.

Therefore, for the analysis of religion the science needs a new language. The author thinks that the language of the Gospel would be of a great help for the science. The exact sciences tend to measure everything, but with such a language love towards neighbour could never be explained. The quantitative laws of science cannot encompass the mystery of love, without which the human life would be impossible.